

De werkwijze van een supervisor

Renkema, J.

Publication date:
1997

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Renkema, J. (1997). De werkwijze van een supervisor. (NBV Informatie; No. 8). Haarlem: Nederlands Bijbelgenootschap.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright, please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

De werkwijze van een supervisor

Prof.dr. J.Renkema

Het zal u niet verbazen dat ik als taalkundige en stilist in de discussie vertalen-vanuit versus vertalen-vóór aandacht besteed aan de ontvangerskant. Ik ben als supervisor gevraagd vanwege mijn kennis van het Nederlands.

Ik geloof dat het coördinatieteam altijd licht de wenkbrauwen frons wanneer ik zeg dat ik de teksten lees en herlees tijdens treinreizen. Maar in feite is dit een vorm van zelfbescherming. Wanneer ik thuis de voorgestelde vertalingen bekijk, kom ik altijd in de verleiding om de grondtekst van andere Nederlandse en buitenlandse vertalingen erbij te pakken. Ik zou dan niet alleen veel meer tijd nodig hebben, maar ik zou dan ook het werk van de vertalers overdoen. En dat lijkt mij niet de bedoeling.

Wat ik doe is de concept-tekst proeven: het ritme, de zeggingskracht, de geschiktheid van het register, de poëtische aspecten, en wat niet al. In de marge noteer ik dan alles waar ik over struikel. Soms heb ik veel commentaar, soms weinig. En zodra ik een bewonderend uitroepeteken kan zetten, doe ik dat ook. Vertalers zijn ook maar mensen, en moeten - net als ik - af en toe bemoedigd worden.

Uiteraard is deze werkwijze heel subjectief. Ik benadruk dan ook steeds dat men zich niets aan mijn opmerkingen gelegen moet laten liggen wanneer ik de enige ben die over iets valt. Ook zie ik lang niet alle eventuele ongerechtigheden. Ik doe dit werk in de wetenschap dat er anderen zijn die ook commentaar leveren, en in het ontspannen besef dat ik niet in de lastige positie zit om knopen door te hakken.

Ik wil in de komende minuten graag een tiental voorbeelden geven van het type commentaar dat ik lever. Ik heb dit commentaar ingedeeld volgens het schema: tekstopbouw, zinsbouw en woordkeus. Uiteraard let ik ook op andere zaken, leestekens bijvoorbeeld. Maar gelet op de tijd, geef ik hier een selectie.

Eerst het niveau van de tekst, de verbanden tussen zinnen. Waar ik speciaal op let, is de vraag of de verbandingen tússeen zinnen wel duidelijk

zijn. Ik vond een prachtig voorbeeld in Haggai. Hoe zou u verwachten dat de volgende zin doorgaat?

Verbindingen tussen zinnen

(1a) Haggai 2:17,18,19

De vruchten van jullie arbeid heb ik getroffen met korenbrand, meeldauw en hagel, maar jullie zijn niet naar mij teruggekeerd - spreekt de HEER. Let op wat er gebeuren gaat, vanaf vandaag (...)

(...) vanaf vandaag zal ik jullie mijn zegen geven.

Je zou hier een dreiging of banvloek mogen verwachten. Maar wat gebeurt er? Er wordt zegen aangekondigd. In zo'n geval kun je de lezer helpen door een woord als Maar toe te voegen. Uiteraard moet je dan wel oppassen dat je niet te veel 'maar' dicht bij elkaar krijgt.

In dit voorbeeld werd een verbindingswoord toegevoegd om verwarring te voorkomen. Er zijn ook gevallen waar juist door het verbindingswoord verwarring kan ontstaan.

(2) Haggai 1:12,13

(...) En het volk werd met ontzag voor de HEER vervuld. Haggai, de boodschapper van de HEER, zei daarom in opdracht van de HEER tot het volk: (...)

Het woordje daarom zet de lezer/luisteraar op het verkeerde been: Geeft de Heer aan Haggai de opdracht om te spreken omdat het volk met ontzag is vervuld? Nee, dit bleek niet de bedoeling. Hier kan daarom beter een ander verbindingswoord worden gebruikt, bijvoorbeeld 'En' of 'vervolgens'.

Zinsbouw

Op zinsniveau luister ik allereerst of de zinnen goed lopen. Ja, u hoort het goed, het gaat om luisteren. Pas bij hardop lezen weet je of de zinsbouw aanspreekt. (U begrijpt nu dat ik niet alles in de trein kan doen.)

Wanneer spreekt een zin aan? Antwoord 1.

Een zin moet een min of meer zelfstandige mededeling bevatten. In het volgende voorbeeld zien we hoe een mededeling met zinswaarde ten onrechte geen zinstatus krijgt. Lees maar eens hardop. Dan zult u merken dat er iets vreemds gebeurt aan het eind.

(3) 1 Tessalonicenzen 5:3

Wanneer de mensen zeggen dat er veiligheid en vrede is, worden ze plotseling getroffen door de ondergang, zoals een zwangere vrouw door barensweeën, en vluchten is onmogelijk.

Ik zeg niet dat zo'n constructie nooit kan. Maar het laatste deel krijgt meer gewicht wanneer er bijvoorbeeld zou staan: 'En er is geen ontkomen aan.' Ik heb het nog even nageslagen in de grondtekst. Hier staat in het Grieks na een komma: 'kai ou mè ekfugoosin.' Dus deze vertaling kan wel, lijkt mij. Dit terzijde; ik ga hier niet in op het woordniveau. Het woord 'vluchten' zou ik liever vervangen door een wat sterker of emotioneler woord. Het Grieks geeft ook 'ekfugoosin'. Ook ga ik niet in op de woordvolgorde 'veiligheid en vrede'. Liever zou ik net als in de grondtekst - eirène kai asfaleia - vrede en veiligheid zien. Terug naar de zinsbouw.

Wanneer spreekt een zin aan? Antwoord 2.

Een zin kan extra aanspreken wanneer je overeenkomstige informatie parallel formuleert. Je verhoogt dan ook de voorleesbaarheid. Eerst een eenvoudig voorbeeld. Let u eens op het ritme in de volgende zin.

(4) Amos 9:1

- (a) (...) Niemand die vlucht zal ontsnappen, en niemand die ontsnapt, ontkomt.
- (b) (...) Niemand die vlucht, zal ontsnappen; en niemand die ontsnapt, zal ontkomen.

Hier een wat ingewikkelder voorbeeld. Maar u hoort het onmiddellijk bij hardop lezen. Let op de cadans.

5) Amos 2:8

- (a) Ze strekken zich uit naast altaren op kleren die ze in onderpand hebben, en drinken wijn, gekocht van boetegelden, in het huis van hun god.

Dit tweede voorbeeld heb ik ook gekozen omdat het zo prachtig het samenspel tussen supervisoren en vertalers illustreert. In de kantlijn schreef ik alleen maar dat de zin hier kon winnen aan symmetrie. En hier kunt u zien wat dat als resultaat had.

- (b) Ze strekken zich uit naast de altaren op kleren die ze in onderpand hebben, en in het huis van hun God drinken ze wijn die als boete was ontvangen. (is ontvangen?)

Wanneer spreekt een zin aan? Antwoord 3.

De zinsopbouw wordt ook beter wanneer er geen 'pauze-verplichting' optreedt. In het volgende voorbeeld moet de lezer even pauzeren na de eerste twee woorden en op een lagere of iets andere toon de tussenzin uitspreken.

- (6) Amos 2:1
- (a) Zij hebben, om er kalk van te maken, de beenderen van de koning van Edom verbrand.
- (b) Zij hebben de beenderen van de koning van Edom verbrand om er kalk van te maken.

Uiteraard moet je bij zo'n volgordeverandering wel letten op de context. Als de volgende zin door zou gaan op de koning van Edom, zou Edom misschien beter achteraan kunnen staan. Dat is hier niet het geval. Er volgt een verbindingswoord Daarom. Dit geeft een nieuw subthema aan. Tot zover de drie opmerkingen over zinsbouw. Er is nog veel meer te zeggen, maar ik moet door naar woordkeus. Nog een laatste voorbeeld om aan te geven dat je een zin soms met een betrekkelijk kleine ingreep veel krachtiger kunt maken.

- (7) Ester 7:6,7
- (a) Haman kromp ineen van schrik voor de koning en de koningin. De koning stond woedend van tafel op en ging de paleistuin in.
- (b) Haman kromp ineen van schrik voor de koning en de koningin. Woedend stond de koning van tafel op en ging de paleistuin in.

Door deze inversie wordt het dramatisch effect nog krachtiger.

Woordkeus

Voor het woordniveau kies ik hier voorbeelden die met precisie te maken hebben. Uiteraard gaat het op dit niveau ook om gepastheid, duidelijkheid, aantrekkelijkheid enz. Maar over precisie hoor je critici minder vaak. Daarom doe ik het. Ik beperk me hier tot de woordsoort werkwoord, en geef twee voorbeelden.

(8) Ester 2:3

De koning zou daartoe in alle provincies van zijn rijk
gevolmachtigden moeten aanstellen met de opdracht de mooiste
meisjes bij elkaar te zoeken (...)

Het werkwoord 'bij elkaar zoeken' gebruik je eerder voor zaken dan voor personen. Daarom stelde ik voor 'uitkiezen'. De vertalers maakten hier nog iets beters van, namelijk: 'met de opdracht op zoek te gaan naar (...)'
Overigens staat vlak bij deze passage ook een voorbeeld van een wijzigingsvoorstel dat vertalers met goede redenen niet hebben overgenomen. Ik had voorgesteld om 'rijksgroten' te vervangen door 'ministers'. Maar dit voorstel is niet overgenomen, o.a. omdat 'rijksgroten' beter past in de exotische sfeer van het verhaal. Een ander voorbeeld van woordprecisie bij werkwoorden zien we in de volgende zin.

(9) Amos 9:11

Dan zal ik de vervallen hut van David laten herrijzen (...)

Een hut laat je eerder 'herbouwen' dan 'herrijzen'.

Een tweede aspect van woordkeus dat ik hier wil noemen is woordeconomie. Wanneer je precies zoveel woorden gebruikt als nodig zijn, bereik je ook een krachtige stijl. Iedereen weet tot wat voor stijlslapte ongemotiveerde pleonasmen aanleiding geven. Hier twee voorbeelden. In de volgende passage kan twee keer het woordje 'er' weg.

(10) Amos 3:5

Duikt er ooit een vogel in een slagnet neer als het aas ontbreekt?
Slaat er ooit een slagnet dicht zonder dat er iets te vangen is?

Het gaat maar om twee woordjes. Maar de stijl wordt er veel krachtiger door. Ook in het volgende voorbeeld kunnen zonder bezwaar woorden worden geschrapt.

(11) Jona 1:12

- (a) Hij antwoordde: 'Til me op en werp me in zee, dan zal de zee jullie met rust laten.'
- (b) Hij antwoordde: 'Gooi me in zee, dan zal de zee jullie met rust laten.'

De combinatie 'tillen' en 'werpen' zou je kunnen opvatten als een hendiadys. Maar de context en het register in de voorafgaande zinnen rechtvaardigen hier niet het gebruik van zo'n stijlfiguur.

Tot besluit

Graag besluit ik met een verwijzing naar de dissertatie van De Bruin (1937) over de Statenvertaling. Bogerman en de andere vertalers beschouwden de reviseurs vaak als dwarskijkers, zo verhaalt De Bruin: 'Sibellius (een reviseur) bericht dat het Hommius (een translateur) "somwijlen bezwaarlijk en lastig voorkwam, als door de reviseurs veranderd werd, wat door hem uit het Grieksch vertaald of op den kant aangetekend was". Hij schrijft het aan zijnen hoogen leeftijd en door langdurigen arbeid gebroken kracht toe, dat hij dan "in gedachten verzonken, vergat te verbeteren, wat hij moest verbeteren".'

Revisers werden bij de Statenvertaling dus wel eens als dwarskijkers beschouwd. Ik ben geen reviseur, dus de vergelijking gaat enigszins mank. Maar ik wil graag besluiten met de respectvolle constatering dat in dit vertaalproject elk commentaar met de grootst mogelijke zorgvuldigheid is overwogen. Ik wens de vertalers veel inspiratie!

Prof.dr. J. Renkema (Rooms-Katholieke Kerkprovincie Nederland) is hoofddocent tekstwetenschappen aan de Letterenfaculteit van de Katholieke Universiteit Brabant en buitengewoon hoogleraar in de Cultuurwetenschappen aan de Open Universiteit.